

ЕВТАНАЗИЯ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ДОЦІЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

М.В.Рапаєва

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри суспільних наук
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Вершиною будь-яких суспільних пріоритетів є життя людини як найвища соціальна цінність. Найважливішим правом людини відповідно до ст. 27 Конституції України є право на життя, що гарантує недоторканість її фізичного існування. Відповідно до ст. 3 людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, що зазначається Конституцією України [6]. Ніхто не може позбавити людину життя, яке повинно підтримуватись у всіх випадках до природного завершення. Проте в деяких країнах сучасного світу відбуваються кардинальні зміни, на тлі яких ця теза спростовується. Мова йдеться про *евтаназію* – практику припинення лікарем життя людини, яка має невиліковне захворювання на задоволення її прохання в безболісній або мінімально болісній формі припинити страждання. Однак у Кримінальному кодексі України немає жодної статті, якою би кваліфікувалось таке діяння, тому проблема евтаназії потребує подальшої кримінально-правової регламентації. У теорії кримінального права визнається, що добровільна згода людини на позбавлення її життя не виключає карності діяння і зазвичай кваліфікується за ст.115 Кримінального кодексу як вбивство [7].

Отже, евтаназія посягає на найвищу соціальну цінність, що охороняється державою – життя людини. Право на життя закріплене і у ст. 281 (Кн. 2, Гл. 21) Цивільного кодексу України, де вказано, що найголовнішим і невід'ємним правом людини є право на життя, що фізична особа не може бути позбавлена життя [18]. Цивільний кодекс України у ст. 281 також встановив чітку заборону задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя [18].

Сьогодні в Україні заборона евтаназії міститься в ст.52 ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я», де «медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань» [10]. Медики зобов'язані за будь-яких умов надавати медичну допомогу в повному обсязі пацієнту, який знаходиться в критичному для життя стані.

Якщо в Україні з юридичної точки зору евтаназія є недопустимим явищем, то в деяких інших країнах вже здійснюється її практична реалізація,

обґрунтована законодавством. Евтаназія як явище, що має прояв у суспільному житті сучасних країн світу, має отримати не лише правове регулювання, а і наукове обґрунтування як одна з найактуальніших і невирішених юридичних, соціальних, медичних, етичних і філософських проблем. Аналіз порівняння показників щодо наслідків запровадження евтаназії у деяких країнах світу надасть можливість прогнозувати доцільність легалізації евтаназії в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Евтаназія є більшою мірою феноменом сучасного суспільства, тому останні дослідження і публікації з її практичної реалізації тільки починають накопичуватись у науковій літературі. Евтаназія як проблема міждисциплінарного характеру досліджується юристами, соціологами, філософами, а також медиками, оскільки вона є явищем медичної практики. Теоретичними розробками проблем евтаназії для медичної практики певною мірою займається наука суїцидологія, дослідження з якої складають роботи російських вчених, а саме: Г. Старшенбаума, І. Шелехової, Т. Каштанової, А. Корнетова та інших. Ними проаналізована історія розвитку евтаназії в країнах світу, розглядаються її етичні засади. Евтаназія в контексті медичної практики України досліджується О. Безаровим. Правові аспекти евтаназії в медичній практиці України ґрунтовно розглядають Г. Пеклина, а також А. Пищита, І. Середя та ін.

Правові аспекти регламентації евтаназії в Україні аналізують юристи Н. Борисевич, Є. Стрельцов, Ю. Усманов, А. Тимощук та ін. С. Хімченко досліджує динаміку трансформації терміну «евтаназія», осмислюючи його юридичні аспекти.

Не тільки правові, а й етико-філософські аспекти евтаназії і досвід її легалізації в інших країнах характеризує В. Ворона. Філософському осмисленню евтаназії в умовах сучасного суспільства присвячує своє дослідження М. Ткач та ін.

Проте на сьогодні відсутні дослідження, що узагальнювали б наслідки запровадження евтаназії в сучасних країнах протягом останніх років і згідно з ними висвітлювались перспективи її доцільності або заборони в Україні.

Метою статті є аналіз динаміки розвитку евтаназії в сучасних країнах світу і ставлення до неї українського суспільства, а також дослідження доцільності її подальшої законодавчої розробки і практичної реалізації в Україні.

Основні результати дослідження. В залежності від характеру дій, спрямованих на здійснення евтаназії, розрізняють пасивну і активну форму евтаназії.

Активна евтаназія – це проведення певних дій із прискорення смерті невиліковно хворої людини згідно з її проханням з метою позбавлення її від тяжких страждань. Вона може здійснюватись не тільки медичним працівником, а й спільними діями лікаря і пацієнта (наприклад, хвора людина вживає певні лікарські засоби або робить самостійно ін'єкцію, призначену лікарем, які є необхідними для настання смерті).

Пасивна евтаназія – це відмова від застосування лікарських засобів і маніпуляцій, за допомогою яких підтримувалось життя важко хворого пацієнта за умови, що пацієнт висловив прохання не здійснювати медичне втручання.

Евтаназія стала актуальною тільки у ХХ столітті, коли було здійснено перший досвід її легалізації, а також практичне використання всупереч чинному законодавству.

Протягом ХХ століття пасивна евтаназія використовувалась у більшості країн. За результатами соціологічних досліджень 1998 року, що були опубліковані в Міжнародному медичному журналі, 40% смертей тяжкохворих припадає на факти застосування пасивної евтаназії. Пацієнти помирали «за попередньою домовленістю» з медиками або внаслідок офіційної відмови в лікуванні, або за допомогою ліків, що прискорювали летальний кінець [1].

Активна евтаназія має дещо іншу історію свого розвитку. Згідно з Кримінальним кодексом Радянської Росії 1922 р. дозволялося умертвіння хворого зі співчуття. Невдовзі таку правову норму було скасовано. Активна евтаназія як «знищення неповноцінних» широко застосовувалась у фашистській Німеччині (переважно для масового вбивства у концтаборах євреїв, які внаслідок важких хвороб не могли працювати). Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі кваліфікував дії таких «лікарів» як злочин проти людства.

Після Другої світової війни евтаназія була легалізована тільки у 1977 р., коли в США (Каліфорнія) було ухвалено перший в світі закон «Про право людини на смерть», згідно з яким було дозволено здійснення пасивної евтаназії. Сумнозвісний приклад доктора Джека Кеворкяна із США («Доктор смерть»), якого шість разів засуджували до ув'язнення за використання активної евтаназії для 130 осіб і стільки ж разів виправдовували, поступово перетворився у феномен соціального замовлення смерті [12, с. 8].

Тоді як у більшості держав світу не тільки активна, а і пасивна евтаназія не передбачена законом або заборонена ним, існують країни – винятки з цього правила. Першою країною, що легалізувала у 2001 р. як активну, так і пасивну евтаназію, стали Нідерланди. У 2002 р. активна евтаназія була легалізована в Бельгії і могла застосовуватись до повнолітніх осіб, які страждають невиліковним захворюванням. Третьою країною Європи, що легалізувала евтаназію, у 2009 р. став Люксембург. Формально евтаназія в Швейцарії заборонена, але фактично дозволена, бо згідно із її законодавством надання допомоги в акті самогубства за умов відсутності особистих корисних цілей не забороняється. З такою метою сюди приїжджають іноземці, оскільки це єдина країна Європи та світу, де евтаназія дозволяється для жителів інших країн [4]. Наприклад, будучи забороненою у Великій Британії, існує офіційний алгоритм її здійснення: за наявності відповідних довідок про невиліковну хворобу і бажання пацієнта здійснити евтаназію, він спрямовується лікарем до Швейцарії.

У Фінляндії та Швеції пасивна евтаназія не вважається протизаконною, проте підставою для її застосування є вільне і свідоме волевиявлення пацієнта, причому аналогічні прохання навіть від найближчих родичів визнаються юридично недійсними. У 2006 р. у силу вступив закон, що дозволяє пасивну евтаназію в Ізраїлі, тоді як активна є забороненою.

Тільки у трьох штатах США (Орегон, Вашингтон, Вермонт) легалізована активна евтаназія, але за умов, якщо смертельну ін'єкцію здійснює сам пацієнт (або випиває відповідні ліки з дозволу лікаря). Четвертий штат, де

також застосовується евтаназія, проте зі значними обмеженнями – Монтана [13].

Цього року (3 березня 2014 р.) королем Бельгії Філіпом було підписано перший і поки що єдиний в світі закон про дитячу евтаназію, що дозволяє її використання для неповнолітніх дітей. За умов власного бажання, згоди батьків та наявності документального підтвердження психіатра та психолога про усвідомлення невиліковною дитиною свого вибору вона може піти з життя [2].

Проблеми евтаназії торкаються і в інших країнах, проте вона не отримала ще законодавчої легалізації. Наприклад, зайнявши тільки у 2014 р. посаду міністра охорони здоров'я Литви Риманте Шалашявичюте заявила, що країна не є соціальною державою із доступною для всіх жителів терапією за умов серйозних захворювань. Тому евтаназія – це гідний вихід для бідних прошарків населення, які не можуть сплачувати гроші за своє лікування. «Цим нужденні можуть позбавити своїх родичів необхідності спостерігати за їх стражданнями». Вона також запропонувала запровадити дитячу евтаназію на зразок Бельгії після обговорення цієї проблеми в суспільстві. Проте литовські лікарі виступили проти таких заяв міністра, заявивши, що вони мають лікувати людей, а не вбивати їх [9].

Для нашого дослідження важливим є аналіз динаміки статистичних показників наслідків практичної реалізації евтаназії в країнах, де вона легалізована. Згідно з останніми статистичними даними в Голландії втричі збільшилась кількість психічно хворих людей, які пішли з життя внаслідок евтаназії. У 2012 р. їх було 14, тоді як у 2013 показник збільшився до 42 осіб. За останні 7 років смертність осіб від евтаназії зросла на 151 %, більшість з яких страждали на онкологічні захворювання, проте 97 з них мали психічні хвороби. Це дало змогу представникові Спільноти християнських лікарів П.Сондерсу стверджувати, що «евтаназія стала неконтрольованою», оскільки спостерігається різке збільшення кількості людей із поступовим розширенням категорій пацієнтів щодо її застосування [19]. Так, у Бельгії було засуджено медичного брата, який маючи паралельно духовний сан, «допоміг» 40 хворим прийняти рішення про здійснення евтаназії, після чого вводив їм смертельну дозу інсуліну. Хоч евтаназія в Бельгії дозволена, оскільки він не був лікарем, його дії вважаються протиправними [3]. За 2014 р. у Швейцарії було зафіксовано 300 випадків евтаназії, а кількість іноземних мешканців, до яких було застосовано евтаназію в цій країні, не розголошується [4]. За десять років ця цифра зросла майже у сім разів. Проте лідером за кількістю смертельних процедур лишається Бельгія [19]. Такі статистичні показники викликають занепокоєння не лише релігійних представників.

Окрім того, існують деякі законні процедури, які також, на нашу думку, можуть призводити до зловживань. Наприклад, у Великій Британії у 2007 році було законодавчо затверджено акт про Ментальні здібності, згідно з яким, якщо пацієнт втрачає стан здорового мислення або знаходиться у несвідомому стані, він може заздалегідь призначити собі представника, який має змогу написати заяву про пасивну евтаназію для нього. Цей акт надав можливість для відкриття нового виду бізнесу. Одна з таких організацій – «Співчуття у

смерті», що допомагає парам похилого віку оформити відповідні документи один на одного. Таке право дається не тільки родичам, а і співмешканцям, не зареєстрованим у шлюбі законодавчо, тому ця фірма використовує вираз: «той, кого ви кохаєте і той, хто кохає вас». Норма прибутків цієї компанії складає 70%, а це свідчить, що оформлення права на евтаназію – прибутковий бізнес [13]. Звичайно, що фірмі вигідно заохочувати якомога більшу кількість клієнтів, можливі також певні зловживання з боку співмешканців клієнтів у власних корисних цілях.

На початку нашого дослідження було зазначено, що будь-які форми евтаназії (як активної, так і пасивної) суворо караються законодавством України і підпадають під ст. 115 Кримінального кодексу як вбивство, а на виконання прохання про припинення життя накладається заборона Цивільним кодексом України і статтями медичного законодавства, проте моніторинг суспільної думки не є настільки категоричним щодо цього питання.

За результатами опитування, проведеного у жовтні 2011 р. інститутом Горшеніна, серед 1 тис. респондентів різних регіонів України вдалось установити, що проти евтаназії виступають тільки 37,1% респондентів. Для порівняння, у 2007 р. кількість людей, які категорично заперечували евтаназію, складала 57% [14].

Ставлення медичного персоналу до можливості застосування різних форм евтаназії можна продемонструвати на прикладі опитування лікарів у м. Чернівці 2012 р. Необхідно прийняти закон, що врегулював би механізм здійснення евтаназії. Так вважають 46,6% лікарів. Проти евтаназії виступили 36%, а 17% респондентів утримались від відповіді. Вкрай негативне ставлення до застосування будь-яких видів і форм евтаназії висловили 35% опитуваних. Майже 64% лікарів не готові особисто реалізувати прохання хворого піти з життя. Тобто, кожний другий опитаний у разі прийняття відповідного закону про евтаназію не готовий до морально-правової відповідальності за можливі наслідки від застосування такого закону. Переважна більшість лікарів взагалі не уявляє обставин і способів здійснення ними активної евтаназії у своїй діяльності, вважаючи її антигуманним явищем. Навіть формальний дозвіл активної евтаназії, на думку лікарів, може спричинити параліч процесу модернізації у сфері охорони здоров'я. Якщо активну евтаназію лікарі не уявляють можливою у своїй діяльності, то пасивна евтаназія в її різних формах широко застосовується у медичній практиці України. Зокрема, 35,2% лікарів визнали, що їм доводилось відмовляти хворим у наданні ефективної медичної допомоги через брак коштів. Такий високий показник визиває занепокоєння, оскільки відсутність ліків через брак коштів стимулюватиме вимоги хворого про евтаназію, виходячи з економічних міркувань. В такому випадку і пацієнт, і лікар стають заручниками ситуації [1]. Хоча, наприклад, закон про евтаназію у Бельгії дозволяє мешканцям країни, в яких бракує коштів, безкоштовно отримувати знеболювальні ліки, щоб не йти з життя просто внаслідок нестерпного болю [13].

Таким чином, зміст дискусії з приводу евтаназії в Україні поділився на дві протилежні точки зору, що утворились у суспільній думці: прихильників і

противників евтаназії. Перші вважають легку смерть «гідним виходом з життя», тоді як другі за будь-яких умов сприймають евтаназію як вбивство однієї людини іншою (лікарем). Якщо лікар здатний вбити людину в її інтересах у разі отримання права на вбивство легально, що зможе зупинити його використати це право у власних інтересах?

Висновки. Проблема евтаназії залишається відкритою у сучасному суспільстві. Евтаназія є суперечливим терміном у тлумаченні юристами, філософами, медиками, психологами; навіть у вченні про самогубство – суїцидології лишається відкритим питання: чи є евтаназія суїцидом. Об'єктивний аналіз проблеми можливий тільки за умов співпраці науковців. У зв'язку з процесами євроінтеграції проблема легалізації евтаназії з кожним роком стає все більш актуальною. Аналіз динаміки показників наслідків легалізації евтаназії у країнах Євросоюзу дає змогу стверджувати про різке зростання випадків евтаназії протягом останніх трьох років, що супроводжується поступовим розширенням категорій пацієнтів щодо її застосування, включаючи психічно хворих людей.

Порушувати питання про легалізацію пасивної, а тим паче активної евтаназії в Україні поки що недоречно, оскільки це призведе до величезної кількості зловживань у суспільстві.

Проблема евтаназії в Україні потребує чіткої кримінально-правової регламентації. Поки питання лишатиметься латентним і не будуть проведені кримінологічні дослідження щодо поширення цього діяння (пасивної евтаназії або так званої «тіньової евтаназії»), в українському суспільстві триматимуть зловживання, виходячи з економічних міркувань. Особливо це стосується браку коштів на лікування. Результатом має бути вдосконалення кримінального законодавства шляхом введення спеціальної кримінально-правової норми, що буде передбачати кримінальну відповідальність за проведення евтаназії (у тому числі пасивної).

На жаль, сучасне сприйняття українським суспільством медичної сфери обслуговування позбавлено рівня високої довіри. За відсутності коштів і належного діагностування багатьох хвороб можливість застосування евтаназії може викликати значну кількість негативних наслідків. Добровільність ухвалення рішення пацієнтом може бути зумовлена також певними моментами тиску. Хабарі медичному персоналу з боку зацікавлених осіб можуть надати ще більшу змогу шахраям отримувати надприбутки і приватну власність «у спадок», ще більших масштабів може набувати «чорна» торгівля донорськими органами. Усвідомлення можливості таких наслідків призвело до своєчасного відхилення Верховною Радою відповідного проекту закону. Лишається сподіватись на відхилення будь-яких нових законодавчих ініціатив з цього питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Безаров О.Т.* Евтаназія в контексті медичної практики (за результатами соціологічного опитування, проведеного в м. Чернівці) / *О.Т. Безаров* // Буковинський медичний вісник. – 2005. – № 1. – С. 149-154. – Режим доступу: <http://tanat.info/eutanazija-v-konteksti-medichnoi-praktiki-24-12-2013.html>

2. Бельгія прийняла беспрецедентний закон о детскої евтаназії. 3 марта 2014. – Режим доступу: <http://www.mk.ru/politics/world/article/2014/03/03/992801-belgiyapriynala-bespretsedentnyiy-zakon-o-detskoj-evtanazii.html>

3. В Бельгії священник склоняв смертельно больных к евтаназії 08.06.2014. – Режим доступу: <http://newsland.com/news/detail/id/1382799/> Ворона В. Право на евтаназію як складова права людини на життя // Право України № 5. – 2010. Режим доступу: <http://www.info-prensa.com/article-392.html>

4. Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод. Рада Європи. Конвенція. Міжнародний документ від 04.11.1950 (Редакція станом на 01.06.2010). – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004 Конституція України від 28.06.1996р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996: №30. Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/content/constitution.html>

5. Кримінальний кодекс України. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=2341-14>

6. Ломов В. Евтаназія: за и против. – Режим доступу: <http://www.miloserdie.ru/articles/evtanaziya-za-i-protiv>

7. Минздрав Литвы предложил малоимущему населению воспользоваться евтаназией. 14.08.2014. – Режим доступу: <http://sevnews.info/rus/blog/Minzdrav-Litvy-predlozhit-maloimushemu-naseleniyu-vozpolzovatsya-evtanaziej/6133>

8. Основи законодавства України про охорону здоров'я (із змінами і доповненнями). Стаття 52. Надання медичної допомоги хворому в критичному для життя стані. – Режим доступу: http://bs-staff.com.ua/pb_ot/1085_165_37.html

9. Пеклина Г.П. Правовой аспект евтаназії в Україні. 18.09.2012. – Режим доступу: <http://tanat.info/pravovoi-aspekt-yevtanazii-v-ukraine-18-09-2013.html>

10. Старшенбаум Г.В. Суицидология и кризисная психотерапия. Серия: Клиническая психология. – М.: Когито-Центр, 2005. – 376 с.

11. Сухолуцкій А., Ентин Б., Самсонова Т., Жукова Н. Как относятся к евтаназії в других странах? 14.10.2013. - Режим доступу: <http://www.echo.msk.ru/blog/roadmap/1176606-echo/>

12. Тимошук О. Наслідки евтаназії, або чи узаконять добровільну смерть в Україні? 20 грудня 2013 // «Дзеркало тижня. Україна» №48. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/family/naslidki-evtanaziyi-abo-chi-uzakonyat-dobrovolnu-smert-v-ukrayini_.html

13. Ткач М.Є. Філософське осмислення евтаназії в умовах сучасного суспільства: – Режим доступу: <http://s-journal.cdu.edu.ua/base/2008/v4/v4pp209-211.pdf>

14. Усманов Ю. Евтаназія – право на смерть: за чи проти? Режим доступу: <http://www.pravoconsult.com.ua/evtanaziya-pravo-na-smert-za-chi-proti/>

15. Хімченко С.А. Доктринальні підходи до проблеми легалізації евтаназії в Україні. Актуальні проблеми держави та права // Зб. наук. праць. 2010. – № 55. – с. 225-233. – Режим доступу: <http://zavantag.com/docs/1482/index-40283.html>

16. Цивільний кодекс України. Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV (Редакція станом на 27.09.2014). Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

17. Евтаназія в Голландії виходить из-под контролю 9.10.2014. – Режим доступу: <http://politikus.ru/events/32230-evtanaziya-v-gollandii-vyhodit-iz-pod-kontrolya.html>

Рапаєва М.В. Евтаназія у сучасному суспільстві та перспективи її доцільності в Україні

У статті здійснено розгляд питань, пов'язаних з поняттям «евтаназія», а також проаналізовано її особливості в сучасному суспільстві і перспективи здійснення в Україні.

Ключові слова: *евтаназія, активна евтаназія, пасивна евтаназія, сучасне суспільство.*

Рапаєва М.В. Эвтаназия в современном обществе и перспективы ее целесообразности в Украине

В статье осуществлено рассмотрение вопросов, связанных с понятием «эвтаназия», а также проанализировано ее особенности в современном обществе и перспективы осуществления в Украине.

Ключевые слова: *эвтаназия, активная эвтаназия, пассивная эвтаназия, современное общество.*

Rapaieva M.V. Euthanasia in modern society and prospects of her expediency are in Ukraine

Consideration of the questions related to the concept “euthanasia” is carried out in the article, and also her features in modern society and prospects of realization are analysed in Ukraine.

Keywords: *euthanasia, active euthanasia, passive euthanasia, modern society.*

Стаття надійшла до редакції 20.10.2014.